

ЧЕНЬ БО

Моделювання готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання

УДК 378.016:784

МОДЕЛЮВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ДО ВИКОНАВСЬКО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Чень Бо

аспірант Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної мистецької освіти – підготовці майбутніх учителів музики до здійснення виконавсько-інтерпретаційної діяльності. Аналізуючи мистецтвознавчі й музично-педагогічні наукові розвідки, автор пропонує власну модель готовності майбутніх учителів музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання. Процес моделювання ґрунтується на кількох взаємопов'язаних наукових підходах, серед яких системний, особистісно-зорієнтований, рефлексивний, компетентнісний, діяльнісно-творчий. Під час побудови моделі готовності майбутнього вчителя музики до музично-інтерпретаційної діяльності враховано також її функції: світоглядна, пізнавальна, інтерактивна, гедоністична, креативна. Важливими теоретичними чинниками й методологічними орієнтирами моделювання є принципи музично-педагогічної освіти: культуровідповідності; рефлексії; єдності емоційного і свідомого, художнього і технічного у музичному навчанні; цілеспрямованої взаємодії та художньо-педагогічного спілкування викладача зі студентами; активізації музично-творчої діяльності, спонукання до творчого самовираження.

Названий педагогічний феномен структурований у чотири компоненти: мотиваційно-спрямований, когнітивно-оцінювальний, виконавсько-самостійний і творчо-продуктивний. До кожного компонента визначені відповідні критерії та показники. Виділено етапи формування готовності майбутніх учителів музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання: інформаційно-пошуковий, регулятивно-виконавський, оперативно-рефлексивний, проєктивно-креативний з провідними формами і методами музично-педагогічної діяльності.

Ключові слова: виконавсько-інтерпретаційна діяльність; готовність; науково-методологічний підхід; принципи; компоненти; методи; моделювання.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ К ИСПОЛНИТЕЛЬСКО-ИНТЕРПРЕТАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ИНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Чень Бо

аспірант Национального педагогического университета
имени М. П. Драгоманова

г. Киев, Украина

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме современного художественного образования – подготовке будущих учителей музыки к осуществлению исполнительско-интерпретационной деятельности. Анализируя искусствоведческие и музыкально-педагогические научные исследования, автор предлагает собственную модель готовности будущих учителей музыки к исполнительско-интерпретационной деятельности в процессе музыкально-инструментального обучения. Процесс моделирования основывается на нескольких взаимосвязанных научных подходах, среди которых системный, личностно-ориентированный, рефлексивный, компетентностный, деятельно-творческий. При построении модели готовности будущего учителя музыки к музыкально-интерпретационной деятельности учтены также ее функции: мировоззренческая, познавательная, интерактивная, гедонистическая, креативная. Важными теоретическими факторами и методологическими ориентирами моделирования являются принципы музыкально-педагогического образования: культуросообразности; рефлексии; единства эмоционального и сознательного, художественного и технического в музыкальном обучении; целенаправленного взаимодействия и художественно-педагогического общения преподавателя со студентами; активизации музыкально-творческой деятельности, побуждения к творческому самовыражению.

Названный педагогический феномен структурирован в четыре компонента: мотивационно-направленный, когнитивно-оценочный, исполнительско-самостоятельный и творчески-продуктивный. К каждому компоненту определены соответствующие критерии и показатели. Выделены этапы формирования готовности будущих учителей музыки к исполнительско-интерпретационной деятельности в процессе музыкально-инструментального обучения: информационно-поисковый, регулятивно-исполнительский, оперативно-рефлексивный, проективно-креативный с формами и методами музыкально-педагогической деятельности на каждом этапе.

Ключевые слова: исполнительско-интерпретационная деятельность; готовность; научно-методологический подход; принципы; компоненты; методы; моделирование.

MODELLING THE FUTURE MUSIC TEACHERS' READINESS TO PERFORMING AND INTERPRETIVE ACTIVITY DURING INSTRUMENTAL TRAINING

Chenj Bo

Postgraduate Student of
the National Pedagogical Dragomanov University,
Kyiv, Ukraine

Abstract. One of the main fields of training future music teachers in Ukrainian system of higher education is instrumental music one, such as skills of performing and interpretive activities. The aim of the article is to design a model of the future music teachers' readiness to performing and interpretive activities in musical and instrumental training.

The process of modelling is based on several interrelated scientific approaches, including systemic, personality-centered, reflective, competence, active and creative ones. While designing a model of music future teachers' readinesses to musical interpretive

activities, its philosophical, informative, interactive, hedonistic, creative functions are taken into account. Important theoretical and methodological factors are thought to be principles of musical and pedagogical education: culture correspondence and reflection; unity of emotional and conscious, artistic and technical items in musical education; purposeful interrelations and art and pedagogical communication between teachers and students; intensification of music and creative activity.

Above-mentioned pedagogical phenomenon is subdivided into four components: motivation-oriented, cognitive-evaluating, performance-independent, creative and productive. For each component relevant criteria and indicators are identified.

The stages of future music teachers' readiness to performing interpretative activity are highlighted: information searching one, which contributes to the implementation of complex diagnostic methods (surveys, questionnaires, testing); regulative and performing one, which is characterized by future music teachers' immersion into music performing and interpretative activities; operational and reflective stage, which involves activation of mechanisms of future music teachers' self-knowledge, self-realization, formation of skills of independent artistic and expressive various music genres and styles interpretation; projective and creative one, which is the creative implementation of acquired music interpretive and performing skills.

Further experimental study has to prove the efficiency of the designed model of future music teachers' readiness to performing and interpretative activities.

Key words: performing and interpretative activities; availability; scientific and methodological approach; principles; the components; methods; modelling.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інструментальне музикування є одним із провідних напрямів професійної підготовки майбутніх учителів музики у вищих навчальних закладах України. Педагоги-музиканти, які готуються до професійної діяльності в загальноосвітній школі, опановують гру на музичних інструментах (основному і додатковому), грають в ансамблях, займаються концертмейстерською діяльністю, іншими формами музичного виконавства, серед яких особливе місце займає виконавська інтерпретація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням набуття навичок художньої інтерпретації музичних творів присвячені наукові праці сучасних учених А. Бондарєва, Г. Дідич, Л. Коваль, В. Крицького, О. Ляшенко, П. Ніколаєнко, О. Олексюк, Г. Падалки, М. Петренко, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін. Зарубіжними та вітчизняними науковцями А. Авдієвським, А. Козир, О. Коломоєць, В. Краснощоким, Т. Овчинниковою, Н. Орловою, К. Пігровим, О. Раввіновим, Г. Стуловою, Г. Струве, Ю. Юцевичем та ін. досліджено різні аспекти інтерпретаційної діяльності в галузі вокально-хорового виконавства. Специфічні аспекти музично-інтерпретаційної діяльності розглядаються в дослідженнях музикантів-виконавців, диригентів, методистів, музикантів-педагогів – Л. Баренбойм, О. Гольденвейзер,

К. Ігумнов, П. Казальс, Г. Коган, К. Мартінсен, Я. Мільштейн, Г. Нейгауз, С. Раппопорт та ін.

Розглядаючи естетичну категорію інтерпретації, доцільно відштовхнутися від її мистецтвознавчого тлумачення як трактування музичного твору в процесі його виконання, розкриття ідейно-образного змісту музики технічними засобами виконавського мистецтва, переклад зі знаково-графічної мови на музичну та вербальну. Науковці вивчають інтерпретацію як структурований у виконавському часі та просторі спосіб творчого спілкування особистості (Я) з Іншим-у-собі (з автором музичного твору) [1].

О. Ляшенко розглядає інтерпретацію творів мистецтва як цілісне утворення, яке характеризує єдність і взаємозв'язок текстуальної (індивідуально авторської), змістової (історичної) та психологічної інтерпретації [2].

Л. Гаврілова влучно вказує, що проблема інтерпретації музичного твору є однією з ключових у музичному виконавстві, бо вона торкається об'єктивно-суб'єктивних аспектів ступеня виявлення авторського композиторського задуму і міри свободи виконавської творчості [3].

О. Щербініна та М. Щербінін відзначають ключовий принцип взаємодії композиторського та виконавського стилю, завдяки якому осягнення композиторського стилю сполучається з формуванням інтерпретаційного задуму виконавця; декодування авторського тексту супроводжується процесом його актуалізації в сучасному культурному просторі; вибір виражальних засобів та технічних прийомів зумовлюється інформацією, що закладена в тексті твору, індивідуальністю виконавця та відповідним культурно-історичним контекстом [4].

Формулювання цілей статті. Спробуємо в межах статті окреслити шляхи побудови моделі формування готовності майбутніх музикантів-педагогів до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес моделювання готовності здобувачів вищої освіти – майбутніх музикантів-педагогів до інструментальної (фортепіанної) виконавсько-інтерпретаційної діяльності ґрунтується на кількох взаємопов'язаних наукових підходах, серед яких домінуючим є системний (В. Афанасьєв, Т. Ільїна, М. Каган, В. Кузьмін, Н. Кузьміна та ін.), який дозволяє скласти цілісне, інтегроване уявлення

про досліджуваний об'єкт. Важливими методологічними орієнтирами вивчення готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності мають стати основні системні принципи: цілісності (залежність кожного елемента системи від його місця й функції у системній цілісності); наявності нових інтегративних якостей, що виникають через взаємодію системних елементів, які не притаманні окремо взятим елементам; структурованості та ієрархічності; взаємозалежності системи й середовища, властивості яких проявляються в процесі взаємодії.

Системний підхід узгоджується з деякими іншими загальнофілософськими та загальнонауковими підходами, серед яких особистісно-зорієнтований, рефлексивний, компетентнісний, діяльнісно-творчий. Важливими теоретичними чинниками й методологічними орієнтирами моделювання готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання є також виокремлені принципи музично-педагогічної освіти: культуровідповідності; рефлексії; єдності емоційного і свідомого, художнього і технічного у музичному навчанні; цілеспрямованої взаємодії та художньо-педагогічного спілкування викладача зі студентами; активізації музично-творчої діяльності, спонукання до творчого самовираження.

Принципи культуровідповідності та рефлексії виділені Г. Падалкою [5] серед загальних принципів мистецької освіти і належать до її концептуальних засад. Вони є методологічними орієнтирами в моделюванні процесу готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання. Зокрема реалізація принципу культуровідповідності забезпечує занурення майбутніх фахівців у світ мистецтва, усвідомлення змісту музичних творів на тлі історії їх створення та виявлення жанрово-стильових ознак, вихід за межі музичного мистецтва у світ художньої культури. Звернення до мистецької рефлексії задля зіставлення змісту музичних творів із власними психічними станами, здійснення самоаналізу власного внутрішнього життя під час музичного виконавства стає поштовхом для мотивації потреби в здійсненні інструментально-виконавської діяльності.

Принцип єдності емоційного і свідомого, художнього і технічного в музичному навчанні (Б. Алієв [6]) як один зі спеціальних (специфічних) принципів музичного навчання під час музично-виконавської інтерпретації спонукає до органічного поєднання її емоційного й раціонального компонентів, художньої виразності й технічної досконалості.

Принцип цілеспрямованої взаємодії та художньо-педагогічного спілкування викладача зі студентами (О. Ростовський [7]) як такий, що реалізує одну із ключових закономірностей музичного навчання, а саме досягнення мети музичної освіти завдяки цілеспрямованій взаємодії вчителя й учнів, має особливе значення на регулятивно-виконавському етапі формування готовності майбутніх учителів музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання. Досягнення високого рівня готовності забезпечується реалізацією творчої взаємодії та науково обґрунтованим й систематичним художньо-педагогічним спілкуванням.

Принцип активізації музично-творчої діяльності, визначений О. Ростовським [7], через активне включення майбутніх учителів музики до музично-творчої діяльності, спонукання до творчого самовираження дозволяє спрямувати музично-інтерпретаційну діяльність здобувачів вищої освіти на глибоке пізнання музичних творів та їх художнє відтворення, сприяє активізації творчих проявів майбутніх учителів музики.

Визначені наукові підходи, виокремлені принципи музично-педагогічної освіти стали визначальним теоретичним системотворчим чинником та методологічною основою моделювання готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання.

Спираючись на розуміння формування готовності майбутніх учителів музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання як процесу набуття майбутніми вчителями музики тих властивостей і спеціальних здібностей особистості (індивідуально-особистісних утворень), які сприяють виконавському втіленню різних граней музичного образу відповідно до логіки розвитку його художньої суті та спроможності привносити особистісно-духовний смисл у зміст інтерпретованого музичного твору, унаочнимо структуру означеного педагогічного явища в єдності мотиваційно-спрямованого,

когнітивно-оцінювального, виконавсько-самостійного і творчо-продуктивного компонентів (Рис. 1).

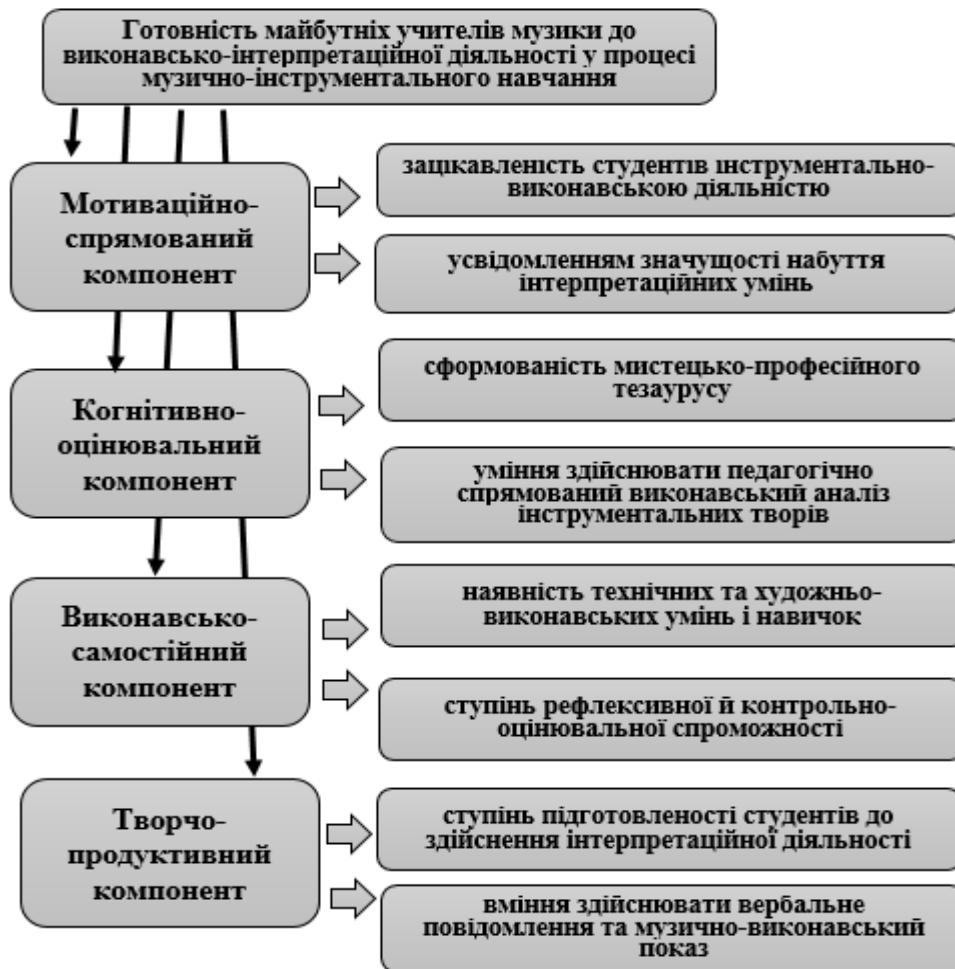

Рис. 1. Структура готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі інструментального навчання

Мотиваційно-спрямований компонент передбачає виявлення зацікавленості студентів інструментально-виконавською діяльністю, він визначається усвідомленням значущості набуття інтерпретаційних умінь. Критерієм сформованості мотиваційно-спрямованого компонента готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі інструментального навчання визначено ступінь умотивованості набуття виконавсько-інтерпретаційних умінь. Його показники: сформованість потреби в здійсненні інструментально-виконавської (фортепіанної) діяльності; міра прояву зацікавленості здобувачів вищої освіти інструментальною (фортепіанною) діяльністю.

Когнітивно-оцінювальний компонент готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі

інструментального навчання характеризується сформованістю мистецько-професійного тезаурусу та відпрацьованістю вмінь і навичок здійснювати педагогічно спрямований виконавський аналіз інструментальних творів для фортепіано, зокрема творів педагогічного репертуару. Цей компонент забезпечує практичний аспект успішної й ефективної професійної виконавсько-інтерпретаційної діяльності майбутніх учителів музики. Його критерієм визначено ступінь опанування майбутніми фахівцями інструментальними знаннями, уміннями та навичками в інтерпретації музичних творів. Показниками цього критерію є міра сформованості мистецько-професійного тезаурусу; ступінь вироблення умінь і навичок у галузі інструментально-виконавської інтерпретації.

Виконавсько-самостійний компонент готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі інструментального навчання визначає наявність технічних умінь та навичок, специфічних художньо-виконавських умінь, які забезпечують творче спілкування з творами музичного мистецтва і слухацькою аудиторією, а також ступінь рефлексивної й контрольної-оцінювальної спроможності майбутнього вчителя музики під час художнього відтворення музичного образу твору. Критерієм виконавсько-самостійного компонента є міра особистісної потреби майбутнього вчителя музики до художнього відтворення музичного образу твору. Його показники: сформованість умінь здійснювати самооцінку та забезпечувати самоконтроль у процесі здійснення виконавської інтерпретації музичного твору; володіння технікою художнього виконання, комплексом художньо-інтерпретаційних засобів музичної виразності (музичне інтонування, використання темброво-акустичних особливостей інструмента, артикуляційна та аплікатурна досконалість виконання тощо).

Творчо-продуктивний компонент передбачає певний ступінь підготовленості студентів до здійснення інтерпретаційної діяльності, його характеризують розвинені вміння здійснювати вербальне повідомлення та музично-виконавський показ, встановлювати й підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні з аудиторією. Критерієм творчо-продуктивного компонента готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі інструментального навчання є ступінь підготовленості студентів до виконання інтерпретаційної діяльності. Через означений критерій творчо-продуктивний компонент

реалізується в таких показниках: готовність до творчої самостійності в інтерпретаційній роботі над музичними творами; розвиненість художньо-артистичної майстерності (сценічно-емпатійне перевтілення, самостійність, виразність, оригінальність інтерпретації).

Системність і процесуальну цілісність готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі інструментального навчання забезпечує взаємозв'язок та взаємозалежність названих компонентів. Моделювання готовності майбутніх музикантів-педагогів до інтерпретаційної діяльності вимагає виділення певних етапів. Інформаційно-пошуковий: вивчення вихідного рівня сформованості кожного компонента досліджуваного педагогічного явища за визначеними критеріями й показниками, реалізація комплексу діагностичних методів, зокрема опитування, анкетування, тестування тощо; створення діагностичної карти-характеристики кожного студента, залученого до педагогічного експерименту з визначенням музично-виконавських та технічних даних, репертуарного списку, з аналізом сольного виступу тощо.

Регулятивно-виконавський етап: розвиток позитивного ставлення до музично-виконавської інтерпретаційної діяльності, зокрема фортепіанного виконавства; визначення основних підходів до формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської (фортепіанної) інтерпретаційної діяльності; створення аналітичних етюдів виконуваних творів із залученням методу аналізу-інтерпретації.

Оперативно-рефлексивний етап: активізація механізмів самопізнання, самореалізації майбутніх учителів музики, формування вмінь і навичок самовдосконалення їхньої технічної підготовки та самостійної художньої й виразної інтерпретації музичних творів різних жанрів і стилів.

Проективно-креативний етап: творча реалізація набутих умінь і навичок музично-виконавської інтерпретаційної діяльності (фортепіанне виконавство) з використанням методу проектів.

Основними методами, що впливають на формування виокремлених структурних компонентів готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі інструментального навчання виявлено: метод «професійне портфоліо»; метод створення художнього історико-культурного контексту; метод аналізу-інтерпретації музичних творів; метод художньо-творчих проектів.

Визначені методи позитивно впливають на формування готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності, сприяють удосконаленню особистісно-духовної сфери майбутніх фахівців, їхньої здатності до сценічного перевтілення, рефлексії тощо. Модель формування готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання унаочнена на рисунку (Рис. 2).

Рис. 2. Модель формування готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності в процесі музично-інструментального навчання

Висновки. Моделювання процесу формування готовності майбутнього вчителя музики до виконавсько-інтерпретаційної діяльності є важливим компонентом дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на якісне покращення професійної підготовки музикантів-педагогів. У перспективі дослідження – доведення ефективності розробленої моделі, що має виявитися в якісних показниках і динаміці формування досліджуваного феномена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полубоярина І. І. Проблема інтерпретації музичного твору в процесі професійної підготовки музично обдарованих студентів / І. І. Полубоярина // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – № 1(8). – 2013. – С. 70 – 73.
2. Ляшенко О. Художньо-педагогічна інтерпретація музичних творів / О. Ляшенко // Мистецтво та освіта. – №4. – 1999. – С. 54 – 57.
3. Гаврілова Л. Інтерпретація музичного твору: теоретичні аспекти [Електронний ресурс] / Л. Гаврілова, Л. Псарьова // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти: електронне наукове видання. – Вип. 3. – 2016. – Режим доступу: <http://pptma.dn.ua/index.php/uk/arkhiv-vipuskiv/za-2016-rik/vipusk-3-2016/257-interpretatsiya-muzichnogo-tvoru-teoretichni-aspekti>.
4. Щербініна О. М. Пізнання музичного стилю: теорія, методика, практика : електронний навчальний посібник [Електронний ресурс] / О. М. Щербініна, М. А. Щербінін. – Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2014. – Режим доступу: <http://musicstyle.meximas.com/mon.htm>
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : [монографія] / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
6. Алиев Ю. Б. Дидактика и методика школьного музыкального образования / Ю. Б. Алиев. – М. : Изд-во Современного гуманитарного ун-та, 2010. – 340 с
7. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти : навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Polubojaryna, I. I. (2013). Problema interpretacii muzychnogho tvorv v procesi profesijnoji pidghotovky muzychno obdarovanykh studentiv [The problem of interpretation of a musical work in the professional training musically talented students]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoji osobystosti – Education and development of a gifted person*, 1(8), 70 – 73 [in Ukrainian].
2. Ljashenko, O. (1999). Khudozhnjo-pedagoghichna interpretacija muzychnykh tvoriv [Art and music interpretation pedagogical]. *Mystectvo ta osvita – Art and education*, 4, 54 – 57 [in Ukrainian].
3. Ghavrilova, L. & Psarjova, L. (2016). Interpretacija muzychnogho tvorv: teoretychni aspekty [The interpretation of a musical work: theoretical aspects]. *Profesionalizm pedagogha: teoretychni j metodychni aspekty – Professionalism of the teacher: theoretical and methpdplpical aspects*, 3 Retrieved from: <http://pptma.dn.ua/index.php/uk/arkhiv->

vipuskiv/za-2016-rik/vipusk-3-2016/257-interpretatsiya-muzichnogo-tvoru-teoretichni-aspekti.

4. Shherbinina, O. M. & Shherbinin, M. A. (2014). *Piznannja muzychnogho stylju: teorija, metodyka, praktyka [Knowledge of musical style: the theory, methodology, practice]*. Retrieved from: <http://musicstyle.meximas.com/mon.htm> Nizhyn: NDU imeni M. Ghogholja [in Ukrainian].

5. Padalka, Gh. M. (2008). *Pedagoghika mystectva (Teorija i metodyka vykladannja mystecjkykh dyscyplin) [Art pedagogics (Theory and methodology of teaching art courses)]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

6. Aliev, Ju. B. (2010). *Didaktika i metodika shkol'nogo muzykal'nogo obrazovanija [Didactics and methodology of school musical education]*. Moscow: Izd-vo Sovremennogo gumanitarnogo un-ta [in Russian].

7. Rostovsjkyj, O. Ja. (2011). *Teorija i metodyka muzychnoji osvity [Theory and methodology of art education]*. Ternopilj : Navchaljna knygha – Boghdan [in Ukrainian].